

STEFAN SZYMIK MSF

PODEJŚCIE KANONICZNE W INTERPRETACJI PISMA ŚWIĘTEGO

Wśród wielu metod i sposobów interpretacji Biblii, omówionych w pierwszym rozdziale Dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Biblii w Kościele*, znajduje się również podejście nazwane kanonicznym (*approche canonique*). Podejście kanoniczne omówione zostało w punkcie poświęconym metodom interpretacyjnym opartym na tradycji, gdzie oprócz podejścia kanonicznego autorzy wymieniają żydowskie tradycje interpretacyjne i historię oddziaływania tekstu (*Wirkungsgeschichte*)¹.

Podejście kanoniczne określane jest także jako metoda lub krytyka kanoniczna². W literaturze biblijnej jest ono obecne od początku lat siedemdziesiątych i znalazło szeroki oddźwięk przede wszystkim w publikacjach poświęconych hermeneutyce i metodologii biblijnej, jak o tym świadczy bogata literatura przedmiotu³. W opracowaniach polskich, poza omówieniem zawar-

Dr STEFAN SZYMIK MSF – adiunkt Katedry Teologii Biblijnej ST w INB KUL; adres do korespondencji: ul. Krakowskie Przedmieście 42, 20-002 Lublin.

¹ *L'interprétation de la Bible dans l'Église. Allocution de Sa Sainteté le Pape Jean-Paul II et document de la Commission Biblique Pontificale* (Collection des Documents du Vatican), Città del Vaticano 1993, s. 43-48. Zob. tłumaczenie polskie: *Interpretacja Biblii w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich* (Rozprawy i studia biblijne 4), przekład i redakcja R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, s. 24-100.

² W artykule przyjmujemy określenie „podejście kanoniczne” jako najbardziej adekwatne do proponowanego sposobu interpretacji Biblii, tym niemniej autor jest świadomy, iż w literaturze biblijnej stosuje się zamiennie terminy „krytyka kanoniczna” oraz „metoda kanoniczna”. Ostatnie określenie nie wydaje się uzasadnione, gdyż podejście kanoniczne nie jest w pełni samodzielną metodą interpretacji tekstów biblijnych.

³ „Die Arbeiten von Childs haben zu Recht internationale Beachtung gefunden und eine lebhaftige Diskussion ausgelöst” – pisze M. Oeming: *Text – Kontext – Kanon: ein neuer Weg alttestamentlicher Theologie?*, [w:] *Zum Problem des biblischen Kanons* (Jahrbuch für biblische Theologie 3), hrsg. I. Baldermann i in., Neukirchen-Vluyn 1988, s. 243, przypis 8. Zob.

tym w Dokumencie PKB, podejście kanoniczne jest nieobecne, dzięki czemu jako program naukowy pozostaje w Polsce praktycznie nieznan⁴.

Celowa zatem wydaje się przynajmniej krótka, wprowadzająca w zagadnienie informacja o podejściu kanonicznym. Omówienie obejmuje cztery punkty: przedstawienie początków i ewolucji podejścia kanonicznego (1) omówienie jego podstawowych założeń, ujętych najpierw negatywnie jako krytyka metod opartych na badaniach historycznych (2), następnie zaś pozytywnie jako proponowane kluczowe normy interpretacji Pisma św. (3). Krytyczna ocena podejścia kanonicznego do tekstów biblijnych zamknie omówienie (4).

I. HISTORYCZNY ZARYS ZAGADNIENIA

Twórcami podejścia kanonicznego są bibliści amerykańscy, przede wszystkim B. S. Childs, a następnie J. A. Sanders, publikujący swoje prace w tym samym mniej więcej czasie, którzy jednak zaraz na początku wprowadzili do proponowanej metody widoczne różnice.

Początki podejścia kanonicznego związane są przede wszystkim z nazwiskiem B. S. Childsa i sięgają wstecz do lat sześćdziesiątych XX wieku. Chronologiczne zestawienie publikowanych prac, z których większość liczy ponad czterysta lub pięćset stron, a sięga nawet siedmiuset stron (!), dobrze ilustruje dorobek Childsa na tym polu, a jednocześnie ewolucję jego poglądów naukowych⁵: *Biblical Theology in Crisis*, Philadelphia 1970; *The Book of Exodus*.

H. G r a f R e v e n t l o w, *Hauptprobleme der biblischen Theologie im 20. Jahrhundert* (Ergebnisse der Forschung 203), Darmstadt 1983, s. 125-137; M. O e m i n g, *Gesamtbiblische Theologien der Gegenwart*, Stuttgart 1987², s. 186-209; R. E. B r o w n, S. M. S c h n e i d e r s, *Hermeneutics*, [w:] *The New Jerome Biblical Commentary*, ed. R. B. B r o w n i n., New Jersey 1992², s. 1160-1161; J. A. F i t z m y e r, *The Biblical Commission's Document „The Interpretation of the Bible in the Church” Text and Commentary* (Subsidia Biblica 18), Roma 1995, s. 68-74; M. O e m i n g, *Kanonische Schriftauslegung – über Vorzüge und Grenzen eines neuen Zugangs zur Bibel*, BuLit 69(1996), s. 199-208. Zob. dalej dołączoną literaturę.

⁴ Poza recenzją Z. Pawłowskiego ([rec.:] B. S. C h i l d s, *Old Testament Theology in a Canonical Context*, London 1985; AK 109(1987) z. 2, s. 433-436), w chwili pisania artykułu autorowi nieznanne były inne polskie prace poświęcone podejściu kanonicznemu. Zob. także: R. R u b i n k i e w i c z, *Nowe aspekty egzegezy biblijnej w świetle Dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej „O interpretacji Biblii w Kościele”*, [w:] *Interpretacja Biblii w Kościele*, s. 109-110.

⁵ Tutaj cytowane są jedynie podstawowe prace B. S. Childsa z pominięciem licznych innych publikacji traktujących o podejściu kanonicznym. Zob. przykładowo uwzględniony w niniejszym opracowaniu artykuł: B. S. C h i l d s, *Interpretation in Faith. The Theological*

A Critical Theological Commentary, Philadelphia 1974; *Introduction to the Old Testament as Scripture*, London 1979, Philadelphia 1980²; *Old Testament Theology in a Canonical Context*, London 1985; *The New Testament as Canon. An Introduction*, Philadelphia 1985; *Biblical Theology of the Old and New Testament*, London 1992; zob. też *The New Testament as Canon. An Introduction*, Valley Forge 1994.

Już we wczesnych publikacjach Childsa odnaleźć można krytykę wszechobecnej w badaniach biblijnych metody historyczno-krytycznej i zarazem zarys nowego kanonicznego podejścia, jak jest to przykładowo w cytowanej książce *Biblical Theology in Crisis* (Philadelphia 1970). Pierwszą wielką pracą Childsa w pełni przemyślaną i stosującą podejście kanoniczne w interpretacji ksiąg biblijnych jest jego introdukcja do Starego Testamentu⁶ Autor podejmuje i omawia najpierw krok po kroku podstawowe aspekty badań krytyczno-historycznych, pokazując jak różne wyniki postulowano odnośnie do wieku, pochodzenia, kompozycji i przesłania teologicznego poszczególnych ksiąg w ramach tej metody. Następnie, w przeciwieństwie do krytykowanego stanowiska badawczego, B. S. Childs komentuje teksty biblijne w ich postaci kanonicznej, traktując poszczególne księgi jako zamknięte i spójne całości, dzięki czemu wiele wcześniejszych problemów, jego zdaniem, znikło lub straciło na znaczeniu. Finalna postać tekstu przyjętego przez wspólnotę wierzących jest bowiem autorytatywnym wyrazem wiary i zasad życia gminy, zaś księgi biblijne traktowane jako zamknięta całość ujawniają swą doniosłość przez obecne miejsce w kanonie. Publikując wprowadzenie do ksiąg Nowego Testamentu twórca podejścia kanonicznego zastosował je tym samym do całego Pisma świętego⁷

B. S. Childs podkreśla znaczenie finalnego obecnego kształtu tekstu Pisma św. Autor utrzymuje wprawdzie, iż nie zaprzecza znaczeniu i roli procesów historycznych związanych z Pismem św., jednak na tekst kanoniczny patrzy z pozycji, jaką zajmuje on obecnie wewnątrz kanonu biblijnego. Childs uważa tekst za statyczny i święty w jego ostatecznym kształcie i dany wspólnocie wierzących, natomiast mniejszą wagę przywiązuje do czynników historycznych towarzyszących jego powstawaniu i ewolucji. Według niego tekst biblij-

Responsibility of an Old Testament Commentary, *Interpr* 18(1964), s. 432-449.

⁶ B. S. Childs, *Introduction to the Old Testament as Scripture*, Philadelphia 1979, przede wszystkim s. 69-83. Por. P. R. Noble, *Canonical Approach. A Critical Reconstruction of the Hermeneutics of Brevard S. Childs* (Biblical Interpretation Series 16), Leiden 1995, s. 25-37, zwł. s. 33.

⁷ B. S. Childs, *The New Testament as Canon. An Introduction*, Philadelphia 1985.

ny sam w sobie stanowi właściwy kontekst interpretacyjny, ponieważ to on się zachował i uwydatnia specyfikę i swoistość, wynikającą z redakcji końcowej. Zatem Childs bada postać finalną tekstu i sposób, w jaki jego poszczególne części składowe odzwierciedlają teologiczną świadomość wspólnoty wierzących. Według Childsa jest ona wspólnotą, która posługiwała się i posługuje tekstem kanonicznym jako tekstem, który przekazywany z pokolenia na pokolenie podtrzymuje i chroni jej teologiczną tożsamość.

J. A. Sanders jest drugim przedstawicielem podejścia kanonicznego, jednak różni się od niego przede wszystkim tym, iż odrzuca wyłączną wartość końcowej postaci księgi, czy zbioru ksiąg – to jest kanonu. Natomiast akcentuje on kanoniczny proces tworzenia się zbioru ksiąg biblijnych, ze szczególnym uwzględnieniem historycznego procesu powstawania tekstu, a także jego wpływu na formowanie się następnych tekstów w kręgu tradycji biblijnej. Sanders usiłuje uchwycić, jak wspólnota wierzących korzystała z posiadanych tradycji biblijnych w nowych okolicznościach, aby te, na nowo kształtowane, wyraziły jej przekonania religijne. Wśród publikacji J. A. Sandersa trzeba wymienić kilka podstawowych: *Torah and Canon. Introduction*, Philadelphia 1972; *Canon and Community. A Guide to Canonical Criticism*, Philadelphia 1984; *From Sacred Story to Sacred Text. Canon as Paradigm*, Philadelphia 1987.

Zdaniem J. A. Sandersa Pismo św. nie będzie przemawiać nigdy jednym głosem, bowiem bardzo wcześnie tradycje uznawane za wartościowe były adaptowane do nowej sytuacji historycznej, w zmieniającym się świecie pomagając odnaleźć wspólnocie własną tożsamość religijną. Także po nadaniu Pismu św. ostatecznego kanonicznego kształtu nadal odbywa się przystosowywanie tekstów biblijnych za pomocą technik hermeneutycznych. Według Sandersa wspólnota wierzących jest wspólnotą dynamicznej wiary, przez stulecia włączoną w tworzenie, interpretację i reinterpretację tekstów świętych, zaś Biblia służy jej jako podstawowe źródło refleksji i interpretacji. Sanders, ze swej strony, traktuje kanon jako wyraz zmieniającej się i rozwijającej tradycji, co odzwierciedla nieustanne zmaganie się wspólnoty wierzących o teologiczną tożsamość. Proces ten rozpoczął się w Izraelu, miał miejsce w Kościele pierwotnym i trwa nadal w Kościele współczesnym. Kościół używa tekstu biblijnego jako paradygmatu, który pozwala – twierdzi Sanders – interpretować tradycję w kontekście zmieniających się potrzeb i okoliczności.

Obok wspomnianych autorów wymienić można dalej G. T. Shepparda (*Wisdom as a Hermeneutical Construct*, New York 1980), a także biblistów

niemieckich, którzy jednak rozumieją podejście kanoniczne jako finalny etap badań formalnych i redakcyjnych, np. O. H. Steck, E. Zenger⁸.

Wspomniani czołowi rzecznicy podejścia kanonicznego mają wyraźnie różniące się poglądy na to, co w istocie rzeczy stanowi krytykę kanoniczną. B. S. Childs, który dystansuje się od określenia „krytyka kanoniczna”, nazywa swoją metodę podejściem kanonicznym i akcentuje obecną, kanoniczną postać tekstu biblijnego. J. A. Sanders mniej utożsamia się z ostatecznym kształtem tekstu, bardziej natomiast z procesem historycznym związanym z powstaniem tekstu – „procesem kanonicznym” Zatem zaraz na początku rodzi się pytanie, jak połączyć dwa odrębne stanowiska, by wypracować ogólny model krytyki kanonicznej. Czy w ogóle uprawnione jest takie połączenie, czy też należy je traktować jako dwa oddzielne podejścia? W niniejszym artykule zostało przedstawione przede wszystkim stanowisko hermeneutyczne B. S. Childsa.

II. KRYTYKA METODY HISTORYCZNO-KRYTYCZNEJ

Sprzeciw wobec wszechobecnej w interpretacji Biblii metody historyczno-krytycznej jest punktem wyjścia twórców podejścia kanonicznego, którzy tym samym pozostają w szerokim nurcie krytyków i oponentów tej metody. Rzeczywiście bowiem zdecydowana większość nowych metod, analiz i podejść stosowanych aktualnie w interpretacji Biblii wyrosła na gruncie rozczarowania i sprzeciwu wobec jednostronności badań opartych na metodzie historyczno-krytycznej, a także rezultatów tych badań. Pojawienie się podejścia kanonicznego należy też lokalizować w kontekście przekonania komentatorów, którzy w miejsce analiz diachronicznych, atomizujących i dekomponujących tekst biblijny na warstwy, tradycje i elementy redakcyjne postulują studium synchroniczne tekstów biblijnych w ich postaci finalnej (czyli kanonicznej)⁹ Stąd analiza mankamentów i ujemnych stron badań historyczno-krytycznych poprzedza zawsze przedstawienie kluczowych norm pozytywnych interpretacji Biblii w ujęciu kanonicznym. Zarzuty podnoszone wobec

⁸ Zob. O e m i n g, *Kanonische Schriftauslegung*, s. 202-203.

⁹ Zob. C h i l d s, *Introduction to the Old Testament*, s. 74: „The canonical study of the Old Testament shares an interest in common with several of the newer literary critical methods in its concern to do justice to the integrity of the text itself apart from diachronistic reconstruction”

badania historyczno-krytycznych sumarycznie można przedstawić w dwóch punktach¹⁰

(1) Krytyka historyczna postrzegana jest tradycyjnie jako łamiąca literacką jedność tekstu, zaś atomizacja taka działa na dwa sposoby: powoduje naruszenie całości i jedności konkretnej księgi biblijnej, ujmując natomiast szerzej, osłabia spójność zbioru pism Starego i Nowego Testamentu.

Krytyka historyczna zatrzymuje się często na analizie poszczególnych części ksiąg biblijnych nie zwracając uwagi na całość, która zachowana jest w kanonie. Księgi biblijne dzielono na perykopy, a często na poszczególne zdania, a nawet słowa wewnątrz perykop, tracąc z oczu całość analizowanego tekstu. Nastąpiła wręcz apoteoza diachronicznej struktury ksiąg przy równoczesnej negacji ich finalnej postaci kanonicznej, a także apoteoza ich odrębności i wyjątkowości w kanonie ksiąg świętych. Tymczasem księgi nie były biblijnymi, dopóki nie stały się częścią Biblii. Wprawdzie krytyka redakcyjna łagodzi niektóre z tych dolegliwości, ale często kosztem należytej oceny całego tekstu, podkreślając jedynie intencje redaktora.

W badaniach historyczno-krytycznych przesadne zainteresowanie poświęcano także historii znajdującej się poza tekstem i wokół niego, natomiast mniejsze znaczenie miało biblijne przesłanie tekstu i jego orędzie teologiczne. W takim ujęciu tekst traktowany był jako materiał badawczy dla problemów postrzeganych często za ważniejsze, jak środowisko historyczne i kulturowe, religijny klimat epoki itd. Tekst biblijny stał się oknem, przez które można zajrzeć w świat starożytny. Twórcy podejścia kanonicznego twierdzą, iż jest sprawą dyskusyjną, czy problemy te rzeczywiście mają tak wielkie znaczenie, zwłaszcza dla społeczności wierzących. Jednym z wielkich rozczarowań związanych z metodą historyczno-krytyczną było właśnie to, iż poświęcała wiele czasu i energii na badanie kwestii historycznych. Tymczasem taka jednostronność, a także wyraźna tendencyjność wyników w praktyce prowadziła do paraliżu wewnątrz Kościoła. Niepostrzeżenie i niezależnie od siebie rozwinęły się dwa sposoby interpretacji Biblii. Z jednej strony kwitła krytyka historyczna (autor księgi, kontekst historyczny, datowanie, adresaci itd.), z drugiej zaś strony społeczność wierzących czytała i interpretowała Biblię w świetle wiary, niewielką wagę przywiązując do osiągnięć i ustaleń krytyki historycznej.

(2) Tym samym pojawia się druga grupa zarzutów podnoszonych przez twórców podejścia kanonicznego, zarzutów o wiele istotniejszych. Metoda

¹⁰ Zob. O e m i n g, *Kanonische Schriftauslegung*, s. 201-202. W wielu omówieniach podejścia kanonicznego ten negatywny, krytyczny aspekt metody jest podkreślany i nieraz szczegółowo omawiany. Por. dalej punkt czwarty artykułu.

historyczno-krytyczna uważana jest przez nich za usuwającą Biblię z życia Kościoła i osadzającą ją w gabinecie uczonego. Tymczasem Pismo św. jest przede wszystkim dokumentem wiary i jest księgą społeczności wierzących.

Samo w sobie nie byłoby rzeczą złą, jeśliby Biblia jako święta księga chrześcijaństwa, lepiej i głębiej rozumiana dzięki studiom biblijnym, znalazła nowe miejsce w życiu ludzi wierzących. Jednakże taka hipotetyczna sytuacja – jak twierdzi B. S. Childs – nigdy nie zaistniała, Biblia zaś stała się obiektem bardzo szczegółowych analiz bez korzyści dla ludzi wierzących. Tymczasem księgi biblijne zostały napisane przez wierzących (hagiografów) dla wierzących, Biblia zaś jest nie tylko źródłem wiadomości historycznych, ale przede wszystkim świadectwem wejścia Boga w historię człowieka. Tym samym jedynie wspólnota wierzących jest właściwym kontekstem i miejscem interpretacji tekstów biblijnych pod warunkiem, że prowadzi bezpośredni i żywy dialog z tradycją. Stąd nie da się pominąć i nie można uznać za nie-naukowe uzupełnienie badań biblijnych o wymiar wiary, prowadzenie badań biblijnych w duchu żywej wiary. Tym również różni się podejście kanoniczne od innych metod i analiz biblijnych¹¹

Nieadekwatność metody historyczno-krytycznej w przypadku interpretacji tekstów biblijnych można opisać następująco. Tradycyjnie zadania metodologii biblijnej postrzega się dwupoziomowo, jako czynność dwojakiego rodzaju. Pierwszy etap ma charakter neutralny i opisowy, i jest identyczny z analizami historycznymi i literackimi (*descriptive task*). Drugi etap, tym samym praca egzegety, polega na wydobyciu i opisanu problematyki teologicznej analizowanego tekstu. Ten aspekt badań biblijnych ma charakter normatywny (*theological task*). Właśnie takie dwupoziomowe postępowanie uznaje B. S. Childs za nieprzystające do natury tekstów Pisma św. i dlatego metodologicznie nietrafne. Jego zdaniem klasyczna metodologia biblijna (*standard methodology*) okazuje się nieadekwatna, gdyż niezdolna odkryć teologiczną doniosłość tekstu dla życia wierzących dawniej i teraz¹².

¹¹ Przykładowo: Childs, *Introduction to the Old Testament*, s. 74-75: „Yet the canonical approach differs from a strictly literary approach by interpreting the biblical text in relation to a community of faith and practice for whom it served a particular theological role as possessing divine authority”

¹² Noble, *Canonical Approach*, s. 94: „Childs’ main objection is that the standard methodology is theologically inadequate, because it treats the biblical text as a ‘source’ for the neutral reconstruction of past events rather than as a ‘witness’ to God’s entering into Israel’s history” Szczególnie ważna jest pierwsza faza pracy egzegetycznej, zdaniem B. S. Childsa błędnie rozumiana przez większość egzegetów. Istniałaby bowiem ścisła więź między dwiema funkcjami deskryptywną i normatywno-teologiczną a słuchaniem słowa Bożego. Zob. szerzej:

Zamykając tę część prezentacji należy stwierdzić, iż głosy krytyczne podnoszone przez twórców podejścia kanonicznego są usprawiedliwione i nie podważane nawet przez oponentów. Dalej należy pamiętać, iż B. S. Childs i inni twórcy podejścia kanonicznego nie odrzucają badań historyczno-krytycznych, ale uznają ich wyniki za pozbawione wartości i znaczenia dla życia chrześcijan. W tym właśnie kontekście należy rozpatrywać tezę głoszącą kryzys obecności Biblii w życiu społeczności wierzących¹³

III. KANONICZNE NORMY INTERPRETACJI PISMA ŚW.

Postulowane przez twórców podejścia kanonicznej zasady interpretacji Pisma św. zamknąć można w kilku ogólnych twierdzeniach, które są jednocześnie odpowiedzią na mankamenty metody historyczno-krytycznej: tekst biblijny trzeba traktować jako dokument całościowy w jego kanonicznych uwarunkowaniach (1), tekst biblijny jest utrwalonym świadectwem wiary (2), tekst biblijny winien być postrzegany w jego relacji do wspólnoty wierzących (3).

(1) W podejściu kanonicznym liczy się przede wszystkim ostateczna, finalna postać ksiąg świętych utrwalona w kanonie biblijnym. Zatem krytyka kanoniczna analizuje i interpretuje tekst biblijny całościowo w jego formie kanonicznej, bowiem kanon Pisma św. nie jest luźnym zbiorem różnych utworów literackich, lecz przemyślaną i skomponowaną z rozmysłem całością, której autorem jest ostatecznie sam Bóg. Wszystko obejmująca całość kanonu w jego finalnej postaci winna owocować w interpretacji całości Pisma św., jak też poszczególnych części¹⁴.

W praktyce twierdzenie to ma następujące zastosowanie i znaczenie dla autorów posługujących się w badaniach biblijnych podejściem kanonicznym:

– podkreśla się znaczenie *finalnej postaci tekstu biblijnego*. Tym samym przykładowo główny akcent winien być położony nie na krytyczny tekst

B. S. Childs, *Biblical Theology in Crisis*, Philadelphia 1970, s. 422-443.

¹³ O e m i n g, *Text – Kontext – Kanon*, s. 243: „Es ist leider wahr, daß die Bibelwissenschaft in eine Krise geraten ist und ihre autoritative Stellung im Leben der Kirche zu verlieren droht” Niezwykle interesujące, ale bez odpowiedzi pozostaje pytanie, czy kryzys ten dotyczy wyłącznie Kościołów reformowanych, czy dotyka również Kościoła katolickiego.

¹⁴ C h i l d s, *Introduction to the Old Testament*, s. 73: „Canonical analysis focuses its attention on the final form of the text itself. It seeks neither to use the text merely as a source for other information obtained by means of an oblique reading, nor to reconstruct a history of religious development. Rather, it treats the literature in its own integrity”

hebrajski, odtworzony przez uczonych porównujących manuskrypty i przekłady, ale na ustalony przez masoretów tekst Biblii hebrajskiej (BH) i przez wieki kopiowany¹⁵;

– podkreśla się wagę poszczególnych *ksiąg w ich obecnym kształcie*. Pięcioksiąg mógł powstać z połączenia tradycji J, E, D i P, ale ostateczną jego postacią jest forma kanoniczna tekstu i ją należy brać pod uwagę, ponieważ dzięki niej staje się zrozumiała biblijna historia zbawienia. Podobnie, jeśli nawet Księga Izajasza składa się z trzech części pisanych w odstępie dwustu pięćdziesięciu lat, to jednak interpretacja całościowa obecnej postaci księgi usuwa różnorodność sytuacji życiowych utrwalonych w poszczególnych częściach;

– podkreśla się *znaczenie Pisma św. jako zbioru* ksiąg i jako całości. Nadto, układ ksiąg tworzących Biblię jest znamieny: Biblia hebrajska przygotowuje Nowy Testament, bardzo symptomatyczny jest porządek ksiąg w kanonie hebrajskim i w kanonie greckim LXX¹⁶.

Kanon staje się pierwszą i podstawową zasadą hermeneutyczną w interpretacji Biblii, powracając na miejsce centralne. Wynikające stąd konsekwencje dla egzegezy są wielorakie, zaś ich wspólnym mianownikiem jest z jednej strony oddalenie się od tradycyjnej metody historyczno-krytycznej, z drugiej natomiast strony sięganie do tekstu biblijnego w jego postaci finalnej. Kanon jest jednością nie potrzebującą ponownego tworzenia i uzasadnienia, zaś jako „pismo” jest przestrzenią, w której egzegeta i poczuwający się do odpowiedzialności teolog winni się poruszać. Podejście kanoniczne wartościuje teksty biblijne nie według jakiegoś rekonstruowanego hipotetycznie „kanonu w kanonie”, lecz reprezentuje postawę aprioryczną, uznając teksty biblijne za przekazane i utrwalone w procesie kanonizacji, i odtąd autorytatywne¹⁷

¹⁵ Szerzej na temat miejsca krytyki tekstu w podejściu kanonicznym zob.: C h i l d s, *Introduction to the Old Testament*, s. 84-106.

¹⁶ Kanon hebrajski jest skoncentrowany wokół Tory; porządek LXX [i kanon chrześcijański ST] kończy się zbiorem proroków, tym samym pozostaje otwarty na wypełnienie się proctw w Chrystusie. Kontynuując tę myśl, na przykład Ewangelia według św. Łukasza w kanonie została oddzielona od swej drugiej części, to jest Dziejów Apostolskich, dlatego odtąd winna być interpretowana łącznie z ewangeliami. Zob. C h i l d s, *Interpretation in Faith*, s. 440-441; t e n ż e, *Introduction to the Old Testament*, s. 211 nn.; t e n ż e, *Biblical Theology of the Old and New Testament*, London 1992, s. 71-73. Por. także: O e m i n g, *Kanonische Schriftauslegung*, s. 203-205.

¹⁷ C h i l d s, *Introduction to the Old Testament*, s. 75: „By assuming the normative status of the final form of the text the canonical approach evokes the strongest opposition from the side of traditio-historical criticism for which the heart of the exegetical task is the recovery of the depth dimension”

Kontekst kanoniczny stanowi podstawową normę egzegetyczną dla obecnych w Biblii mniejszych form literackich. Nie można jednak lekceważyć faktu, że tekst kanoniczny jest także rezultatem procesów historycznych, w trakcie których dokonywała się reinterpretacja wcześniejszych tradycji, co miało miejsce w obrębie wspólnoty wiernych. W tym punkcie podejście kanoniczne zbliża się do tradycyjnej krytyki historycznej, ponieważ transmisja i reinterpretacja tradycji w procesie zmieniającej się i rozwijającej myśli religijnej i teologicznej wspólnoty wierzących jest również przedmiotem jej zainteresowania. Chociaż zatem w swych poglądach Childs dystansuje się, przynajmniej w pewnym stopniu, od procesów historycznych, to jednak jego analizy biblijne zdradzają takie zainteresowania¹⁸

(2) Krytyka kanoniczna traktuje tekst biblijny jako świadectwo wiary i nie poprzestaje na korzystaniu z niego jako źródła historycznego. Tekst biblijny może być wprawdzie pomocny w różnego rodzaju badaniach historycznych, także jako ważny dokument pomagający zrozumieć początki Kościoła i ogólniej świat starożytny. Jednak sytuowanie tych zainteresowań ponad tekst biblijny, jako odpowiedni i przeznaczony do interpretacji wewnątrzkościelnej, oznacza falsyfikację priorytetów badawczych. Teksty biblijne bowiem winny być studiowane jako świadectwa spotkania Izraela i Kościoła z Bogiem. Podejście kanoniczne traktuje historię Izraela i historię Kościoła dwojako, jako posiadającą wymiar zewnętrzny, który można badać z fenomenologicznego punktu widzenia, oraz posiadającą wymiar wewnętrzny, rozpoznawalny z perspektywy wiary. Uczony studiujący teksty biblijne musi się liczyć z obecnością jednocześnie dzieł ludzkich i dzieł Bożych w historii ludu Bożego. Złożoność problemów, z jakimi boryka się współczesna hermeneutyka biblijna, wynika – zdaniem Childsa – z faktu, iż wspomniane dwa aspekty są ze sobą w sposób subtelny, ale nierozdzielny powiązane. Na przykład zdobycie Jerozolimy przez Babilończyków w 587 roku przed Chr., czy ukrzyżowanie Jezusa ok. 30 roku za rządów Poncjusza Piłata, jako wydarzenia historyczne mogą być przedmiotem badań każdego kompetentnego uczonego, ale w istocie twórcom krytyki kanonicznej chodzi o zobaczenie tych faktów oczami ówczesnej wspólnoty wierzących, z jej punktu widzenia i religijnego rozumienia tych wydarzeń, to jest utrwalonej interpretacji historiozbowczej¹⁹

¹⁸ Jak jest to np. w analizie wątku apokaliptycznego u Daniela i w Liście do Tesaloniczan. Zob. Childs, *Interpretation in Faith*, s. 438-444; tenże, *Introduction to the Old Testament*, s. 77-82; por. Noble, *Canonical Approach*, s. 17.

¹⁹ Zob. Childs, *Biblical Theology*, s. 100; por. Noble, *Canonical Approach*, s. 22, 96-99.

Co istotne, religijna interpretacja wydarzeń historycznych jako odpowiedź wiary na wydarzenia nie była czymś wtórnym, dołączonym do tych wydarzeń, ale od początku stanowiła ich element konstytutywny – wydarzenia historyczne były odbierane i przeżywane jako zbawcze²⁰. Wydarzenia miały również wpływ na późniejszą historię, wpływ odczuwalny przez następne pokolenia, które w świetle zdarzeń przeszłych usiłowały zrozumieć sens i znaczenie zdarzeń teraźniejszych. Można wręcz twierdzić, iż późniejsze pokolenia Izraelitów miały – zdaniem Childsa – bezpośredni współdział i współuczestnictwo we wcześniejszych wydarzeniach zbawczych dzięki pamięci i sile tradycji (*the memory of the tradition*). Minione i przeszłe wydarzenia były sposobem urzeczywistnienia się zbawienia w Izraelu. Dlatego za błędne uważać należy pytanie o relację między wydarzeniami przywoływanymi siłą narodowej pamięci (*remembered events*), a rzeczywistymi zdarzeniami historycznymi (*original event*)²¹. Granicy świadectwa nie można przekroczyć, zaś egzegeta winien pytać o relacje istniejące między pierwszym zapisanym świadectwem wydarzenia i jego sukcesywnymi reinterpretacjami. Ostatecznie każdy, kto wierzy, iż księgi biblijne pisane były pod natchnieniem Ducha Świętego, powinien też uznać, że Duch nie mógł zamilknąć z chwilą ukończenia ostatniej księgi Starego Testamentu, ale że działał nadal w odbiorze i reinterpretacji ksiąg Starego Testamentu przez rodzący się Kościół. Duch Święty przemawiał i nadal przemawia przez Pismo święte²².

W tym miejscu dotykamy bardziej praktycznego aspektu podejścia kanonicznego w interpretacji tekstów biblijnych, chociaż podejście to nie wypracowało w istocie własnego *instrumentarium* egzegetycznego. Aksjomat metodologiczny, który znajduje się u podstaw interpretacji kanonicznej, można ująć

²⁰ B. S. Childs, *Memory and Tradition in Israel* (SBT 37), London 1962, s. 86: „We maintain, therefore, that it is a fundamental error in interpretation to conceive of redemptive history as a series of scientifically verifiable, historical data to which a religious interpretation has been added”; por. Noble, *Canonical Approach* (s. 99-107), gdzie mowa jest o jedności wydarzenia historycznego i jego historiozbawczej interpretacji.

²¹ Childs, *Memory and Tradition*, s. 84-85.

²² Zob. tamże, s. 85; tenże, *Interpretation in Faith*, s. 440; tenże, *Biblical Theology*, s. 102. Podkreślenie końcowej postaci tekstu biblijnego i jego religijnego wymiaru jako świadectwa wiary nie oznacza rezygnacji z badań historycznych nad tekstem i popadnięcia w skrajny fideizm. Przeciwnie, egzegeta musi prześledzić procesy historyczne i literackie, jakie oddziaływały na badany tekst biblijny z uwzględnieniem jednak elementu nadprzyrodzonego, jakim jest nie tylko ludzkie, ale równocześnie Boskie autorstwo tekstu. Dzięki temu można dostrzec szczególny rodzaj historii utrwalonej w tekstach biblijnych, w której obecny jest Bóg. Zob. Childs, *Biblical Theology*, s. 105; tenże, *Introduction to the Old Testament*, s. 75-77, 80-82.

terminem „intertekstualizm” Według Childsa bowiem poszczególne teksty nabierają poprawnego i pełnego znaczenia dopiero po włączeniu w kontekst innych tekstów biblijnych, podejmujących ten sam temat lub problem teologiczny. Całość wypowiedzi Pisma św. tworzy właściwy kanoniczny kontekst interpretacji tekstów biblijnych. Dlatego od egzegety oczekiwana jest umiejętność zestawienia i porównania analizowanego tekstu biblijnego z tekstami o podobnej treści i zawartości, także łączenia tekstów znajdujących się daleko od siebie w sensie formalnym lub historycznym. W ten sposób zostaje relatywizowana i zrównoważona jednostronność tekstu biblijnego lub grupy tekstów, przede wszystkim jednak wyłącznie w ten sposób – zdaniem Childsa – można dotrzeć do „kanonicznego” przesłania Pisma świętego²³.

(3) Interpretacja tekstu biblijnego winna mieć miejsce wewnątrz wspólnoty wierzących, gdyż taki był tradycyjnie i jest nadal kontekst interpretacji tekstów biblijnych. W ten sposób za pomocą podejścia kanonicznego Pismo św. powraca do Kościoła, w którym przez wieki było interpretowane.

Jak zaznaczają twórcy podejścia, dopiero w czasach Oświecenia Biblia stała się przedmiotem szczegółowych studiów akademickich i badań naukowych, pozostających poza interpretacją wewnątrzkościelną. Podejście kanoniczne, otwarte na wartościowe osiągnięcia wielu generacji biblistów, nie chce wszelako zaniedbać jeszcze dłuższej tradycji hermeneutycznej, zgodnie z którą obowiązek interpretacji Pisma św. spoczywa przede wszystkim na wspólnocie wierzących. Tradycyjnie też w kościelnym kontekście edukowana była dawniej większość komentatorów Pisma św. i również wewnątrz Kościoła znajdowały zastosowanie rezultaty ich studium.

Według krytyki kanonicznej znaczenie posiada także grono odbiorców Pisma św., gdy mowa jest o kanonie żydowskim i kanonie chrześcijańskim. Przykładowo prorok Izajasz kierował swoje orędzie do Izraelitów w Samarii około r. 700 przed Chr., ale obecnie jego słowa jako pismo kanoniczne odnoszą się do wszystkich Żydów i wszystkich chrześcijan. Podobnie listy Jana Apostoła były pisane dla małej grupy wierzących (por. 1 J 2, 19), jednakże odkąd list adresowany jest do całego chrześcijaństwa należy zapomnieć o zawężonym horyzoncie hagiografa piszącego do gminy. Ostateczny kanoniczny kształt tekstu księgi i zbioru ksiąg jako kanonu jest Pismem św., księgi będącej odtąd własnością wspólnoty złączonej życiem i wiarą.

Sumując można powiedzieć, iż rdzeniem hermeneutycznych propozycji Childsa jest zasadność oglądania historii biblijnej w perspektywie interpreta-

²³ Zob. O e m i n g, *Text – Kontext – Kanon*, s. 247.

cyjnej jej bezpośrednich uczestników, a także późniejszej reinterpretacji wewnątrzbiblijnej. Wyjątkowa rola egzegezy i teologii biblijnej polega zaś na stawianiu pytań o randze i autorytecie biblijnym i traktowaniu Pisma św. jako słowa Bożego, jak traktuje je wspólnota wierzących. Egzegeta winien mocować się z kerygmaticzną substancją tekstów biblijnych, sam stając się konsekwentnie świadkiem słowa Bożego. Według podejścia kanonicznego Biblia powinna wrócić na swe centralne miejsce w życiu Kościoła, tzn. stać się pierwszym i zarazem ostatnim, jedynym przedmiotem krytycznej refleksji w obrębie wspólnoty wierzących. Pożytek z tego typu podejścia posiada przede wszystkim wspólnota wierzących, gdyż Biblia ponownie staje się fundamentem wiary i działania. Natomiast analizy historyczne winny i muszą być kontynuowane, ale na terenie biblijnym w żadnym wypadku nie wolno ich identyfikować z filozoficznymi założeniami skrajnego historycyzmu²⁴.

IV. KRYTYCZNA OCENA PODEJŚCIA KANONICZNEGO

Autorzy krytycznie omawiający podejście kanoniczne stawiają wiele zasadniczych zastrzeżeń wobec propozycji hermeneutycznych Childsa, zaś obok elementów pozytywnych dostrzegają również bardzo wiele braków. Ich zdaniem podejście kanoniczne nie jest w rzeczywistości żadnym lekarstwem na niedomagania metody historyczno-krytycznej i tym samym żadnym wyjściem z sytuacji kryzysu. Zastrzeżenia zostaną przedstawione tutaj jedynie w formie pytań, zgrupowanych wokół dwóch zasadniczych kwestii. Jedna część wątpliwości dotyczy zasadności zarzutów stawianych metodzie historyczno-krytycznej przez przedstawicieli podejścia kanonicznego, natomiast druga grupa pytań oscyluje wokół definicji kanonu biblijnego w ujęciu B. S. Childsa²⁵

Pierwsza część obejmuje następujące pytania: czy surowa krytyka metody historyczno-krytycznej ze strony podejścia kanonicznego jest w rzeczy samej słuszna? Co zmieni się w metodologii biblijnej, zwłaszcza w analizie egzegetycznej tekstu biblijnego, jeśli nawet spojrzeć na ten tekst z perspektywy jego kanoniczności? Czy w ogóle w studiach nad Biblią można rezygnować z

²⁴ Zob. Childs, *Interpretation in Faith*, s. 443: „The final task of exegesis is to seek to hear the Word of God, which means that the witness of Moses and Jeremiah, of Paul and John, must become a vehicle for another Word. The exegete must come to wrestle with the kerygmatic substance which brought into being the witness”.

²⁵ Por. Oeming, *Kanonische Schriftauslegung*, s. 205-207; tenże, *Text – Kontext – Kanon*, s. 244-248, 248-251.

metody historyczno-krytycznej? Jeśli rezygnuje się z badań tego typu, lub nie traktuje ich wystarczająco poważnie, wtedy grozi studiom biblijnym niebezpieczeństwo uproszczeń, utracenia specyfiki tekstu i zagubienia jego teologicznej wymowy. Zdaniem adwersarzy Childsa, podejście kanoniczne stanowi wygodne schronienie dla tych, którzy pragną być akceptowani przez wierzących i zarazem nie przyjmują wyników badań krytycznych o charakterze historycznym. Pozytywnym rezultatem postawy badawczej dyktowanej podejściem kanonicznym jest natomiast podkreślenie wagi jedności pism, stanowisko zmierzające do zachowania wysokiej rangi Pisma świętego²⁶

Druga grupa pytań dotyczy pojęcia kanonu: czy faktycznie wolno rozumieć kanon biblijny jako organiczną całość, która nadaje sens poszczególnym tekstom? Czy raczej nie jest kanon kompromisem łączącym pod wspólnym „dachem” Biblii różne, nieraz rozbieżne, tradycje historyczne i teologiczne? Jak uzasadnić i interpretować istnienie wielu kanonów biblijnych, jeśli, jak przyznają wszyscy, Kościoły chrześcijańskie opowiedziały się za różnymi kanonami? W samym kanonie zachowały się zresztą liczne ślady jego formowania się, a dzięki końcowej postaci kanonicznej tekstów biblijnych można mówić o historycznym rozwoju i nawarstwianiu się tradycji, stąd także o załamaniach tekstu i braku ciągłości, oraz o obecności w ramach tej samej księgi biblijnej dubletów i różnych koncepcji teologicznych. Nadto, czy przejście od normatywności pism kanonicznych w przeszłości do ich wiążącego charakteru współcześnie jest tak oczywiste i bezproblemowe?²⁷

Niewątpliwie idee B. S. Childsa i kontynuatorów wywołały szeroki rezonans w świecie biblijnym, prowokując ożywioną dyskusję na temat metodologii biblijnej, a polemiki i dyskusje wokół podejścia kanonicznego będą trwały długo. Nowe metody i podejścia badawcze nigdy bowiem nie powstają w pełni uformowane, lecz są dopracowywane w trakcie stosowania i dzięki głosom krytycznym. Tak samo było zresztą w przypadku metody historyczno-krytycznej i tak będzie zapewne w przypadku podejścia kanonicznego,

²⁶ Zob. zdecydowaną krytykę: D. A., B r u e g g e m a n n, *Brevard Childs' Canon Criticism. An Example of Post-Critical Naivete*, „Journal of the Evangelical Theological Society”, 32(1989), s. 311-326. M. Oeming formułuje swoją ocenę podejścia kanonicznego następująco: „eine dogmatische Flucht aus den Schwierigkeiten des historisch-kritischen Geschäfts in einen in seiner Bedeutung maßlos überschätzten positiven Kanon” (O e m i n g, *Gesamtbiblische Theologien*, s. 209).

²⁷ Całość problematyki związanej z pojęciem kanonu przedstawił J. Barr: *The Theological Case against Biblical Theology*, [w:] *Cannon, Theology and Old Testament Interpretation. Essays in Honor of B.S. Childs*, eds. G. M. Tucker, D. L. Peterson, and R. R. Wilson, Philadelphia 1988, s. 3-19.

a nowa metoda sprawdzi się na bazie dwóch czynników: solidności metodologicznej i praktycznych efektów jej stosowania. Te elementy zadecydują o przyszłości krytyki kanonicznej. W każdym razie B. S. Childs wierzy, iż dzięki zastosowaniu podejścia kanonicznego w interpretacji Pisma św. przewyciężona została dychotomia między historycznym faktem i jego teologiczną interpretacją.

Z katolickiego punktu widzenia podkreślenie rangi kanonu biblijnego jako normy teologicznej nie jest niczym szczególnym, gdyż właśnie kanon biblijny stanowi o jednej z podstawowych zasad dogmatycznych katolickiej interpretacji tekstów biblijnych, znanej jako jedność Pisma św. (*analogia Scripturae*), normy znanej i stosowanej już przez Ojców Kościoła. Nadto odnotować również należy, iż w cytowanym już na początku Dokumentcie Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Biblii w Kościele* temat kanonu biblijnego pojawia się nie tylko w pierwszym rozdziale Dokumentu, poświęconym sposobom interpretacji Biblii, ale również w rozdziale trzecim poświęconym charakterystycznym wymiarom katolickiej interpretacji Biblii (rozdz. III, punkt B).

*

Przedstawione podejście kanoniczne zrodziło się, kształtowało i nadal kształtuje w opozycji do badań historyczno-krytycznych. Jednakże, w gruncie rzeczy w przedstawionej wyżej dyskusji chodzi o najbardziej podstawowe aksjomaty pracy biblijnej, o założenia wstępne i aprioryczne. W polemice z (post)pozytywistycznym historycyzmem i naturalizmem współczesnych metodologii biblijnych podejście kanoniczne proponuje element wiary, ale nie ślepego fideizmu, broniąc nadprzyrodzonego charakteru tekstów biblijnych jako dokumentów wiary. Przejaskrawiając problem metodologiczny, istota sporów biblijnych wewnątrz Kościołów reformowanych, które zresztą nie omijają biblistyki katolickiej polega na obecności w życiu publicznym i kościelnym dwóch przeciwstawnych postaw badawczych, jednakże wzajemnie sprężonych: z jednej strony naturalizm i rozum, z drugiej strony nadprzyrodzoność i wiara. Polaryzacja stanowisk i skrajne opowiedzenie się za jedną lub drugą postawą badawczą będzie owocować błędami i niezrozumieniem drugiej strony²⁸ Uczonym katolickim i niekatolickim warto zatem przypomnieć słowa Ojca św. Jana Pawła II, zawarte w encyklice *Fides et*

²⁸ Por. także: N o b l e, *Canonical Approach*, s. 350-353.

ratio (nr 94): „Prawda tekstów biblijnych, zwłaszcza Ewangelii, z pewnością nie polega wyłącznie na tym, że opowiadają one o zwykłych wydarzeniach historycznych lub opisują fakty neutralne, jak chciałby historycystyczny pozytywizm. Teksty te, przeciwnie, mówią o faktach, których prawdziwość nie wynika jedynie z ich historyczności, ale zawiera się w znaczeniu, jakie mają one w historii zbawienia i dla niej. Prawda ta zostaje w pełni wyjaśniona przez Kościół, który w ciągu wieków nieustannie odczytuje te teksty, zachowując nienaruszony ich pierwotny sens”. Słowa te są najlepszym katolickim komentarzem do przedstawionej wyżej dyskusji na temat podejścia kanonicznego w interpretacji Biblii²⁹

BIBLIOGRAFIA

- B a r r J., Book Review of „Biblical Criticism In Crisis?” The Impact of the Canonical Approach on Old Testament Studies, by M. G. Brett, Cambridge 1991, JTS 43(1992), s. 135-141.
- B a r t h é l e m y D., La critique canonique, „Revue de l’Institut Catholique de Paris”, 36(1990), s. 191-220.
- B r e t t M. G., „Biblical Criticism in Crisis?” The Impact of Canonical Approach on Old Testament Studies, Cambridge–New York 1991.
- B r o w n J. D., Barton, Brooks, and Childs. A Comparison of the New Criticism and Canonical Criticism, „Journal of Evangelical Theological Society”, 36(1993), s. 481-489.
- B u d d e A., Der Abschluß des alttestamentlichen Kanons und seine Bedeutung für die kanonische Schriftauslegung, „Biblische Notizen”, 87(1997), s. 39-55. Canon, Theology and Old Testament Interpretation. Essays in Honour of Brevard Childs, ed. G. M. Tucker i in., Philadelphia 1988.
- C h r i s t e n s e n D. L., The Center of the First Testament within the Canonical Process, BTB 23(1993), nr 2, s. 48-53.
- P r o v a n I., Canons to the Left of Him: Brevard Childs, his Critics, and the Future of Old Testament Theology, SJT 50(1997), s. 1-38.
- R e n d t o r f f R., Canonical Interpretation. A New Approach to Biblical Texts, „Pro Ecclesia”, 3(1994), s. 141-151.
- R e y e s G. A. V., Hacia una comprensión y evaluación evangelica de la critica canónica, „Vox Scripturae”, 6(1996), s. 225-242.
- S a n d e r s J. A., Scripture as Canon for Post-Modern Times, BTB 25(1995), nr 2, s. 56-63.
- S c a l i s e C. J., Canonical Hermeneutics: Childs and Barth, SJT 47(1994), s. 61-88.

²⁹ Cytat za: Encyklika „*Fides et ratio*” Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów Kościoła katolickiego o relacjach między wiarą i rozumem, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos” [b.r.w.], s. 142-143.

- S t e i n s G., Die Wiederentdeckung der Bibel als „ein Buch“. Chancen eines neuen Zugangs zur Bibel, *BuLit* 69(1996), s. 237-243.
- T o p p i n g R. R., The Canon and the Truth: Brevard Childs and James Barr on the Canon and the Historical-Critical Method, „*Toronto Journal of Theology*”, 8(1992), s. 239-260.
- W a l l R. W., L e m c i o E. E., The New Testament as Canon. A Reader in Canonical Criticism (JSNT Supplement Series 76), Sheffield 1992.

CANONICAL APPROACH IN THE INTERPRETATION OF THE BIBLE

S u m m a r y

The author of the article discusses the most important aspects of the canonical approach in the interpretation of the Bible, which until now has been absent from Polish biblical literature. The presentation consists of four points. Firstly, historical development of canonical criticism is shown, first of all in B. S. Childs' and J. A. Sanders' works (1); next the most important methodological postulates of the new approach are presented: negative ones, i.e. criticism of historical-critical methodology (2), and positive ones, i.e. the most important norms of interpretation of biblical texts in the canonical approach (3). The article is concluded with a short discussion of critical and polemic opinions about B. S. Childs' hermeneutic postulates (4). In the author's opinion, the discussions led around the canonical approach reflect a much deeper problem that has been pervading Catholic and non-Catholic study of the Bible for years, namely, it makes exegetes realise the tension that exists between (post)positivist postulates of the historical-critical methodology and the inspired character of the biblical texts that are God's living word. The only answer to the mentioned dichotomy may be a unanimous co-operation of the reason and faith in the domain of biblical studies (cf. John Paul II, the encyclical *Fides et ratio*, no 94).

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: hermeneutyka biblijna, metodologia biblijna, kanon, podejście kanoniczne, krytyka kanoniczna

Key words: biblical hermeneutic, biblical methodology, canon, canonical approach, canonical criticism.